

УДК 323.2:316.346.32

КАРПЕНКО А.В., к.е.н.

БІЛЕНКО О.В., к.е.н.

м. Запоріжжя

ПРОБЛЕМИ ТА НАПРЯМИ РОЗВИТКУ МОЛОДІЖНОЇ ПОЛІТИКИ В УКРАЇНІ

***Анотація.** Розглянуто основні проблеми молодіжної політики в Україні. Обґрунтовано заходи з удосконалення формування та реалізації вітчизняної молодіжної політики на основі світового досвіду.*

***Ключові слова:** світовий досвід, молодь, молодіжна політика, розвиток.*

***Аннотация.** Рассмотрены основные проблемы молодежной политики в Украине. Обоснованы мероприятия по усовершенствованию формирования и реализации отечественной молодежной политики на основе мирового опыта.*

***Ключевые слова:** мировой опыт, молодежь, молодежная политика, развитие.*

***Abstract.** The basic problems of youth policy are considered in Ukraine. Grounded measures are on the improvement of forming and realization of domestic youth policy on the basis of world experience.*

***Key words:** world experience, young people, youth policy, development.*

Постановка проблеми. Попри деклароване усвідомлення істини, що соціально-економічне й духовне відродження держави неможливе без концентрації уваги та зусиль на вирішенні проблем молоді як майбутнього країни, гаранта суспільно-економічного прогресу, у нове тисячоліття Україна вступила зі значним тягарем невирішених молодіжних проблем. Особливої уваги серед них заслуговують ті, що демонструють тенденцію до загострення: нерівність молоді, безробіття й маргіналізація молодих людей, поширення неправових соціальних практик та асоціальних проявів у молодіжному середовищі, проблеми зі станом здоров'я молоді й деякі шлюбно-сімейні проблеми та ін. [1, с. 5].

Досвід останніх десятиліть переконливо доводить, що політичних і економічних успіхів досягають саме ті держави, які приділяють посилену увагу молоді; що стійкий розвиток демонструють саме ті суспільства, які переглянули традиційні погляди на систему взаємин між поколіннями і на їх значення для політичного й соціально-економічного розвитку [2, с. 51]. Тобто молодь, для кожної країни є основною продуктивною силою, яка характеризується значним трудовим потенціалом.

Доводять ключову роль молоді в розвитку економіки й результати дослідження наведені у працях [8; 9, с. 65], які на основі опитування підтверджують найбільш високу інноваційну активність саме молоді. Тому сьогодні стратегічні переваги будуть у тих держав і суспільств, які навчаються ефективно використовувати

людський потенціал і, у першу чергу, той інноваційний потенціал розвитку, носієм якого є молодь [2, с. 51].

Саме тому в умовах економічної та демографічної кризи України зростає роль поглибленого аналізу проблем молодіжної спільноти та розробки реалістичної, збалансованої, виваженої національної молодіжної політики.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Аналіз наукових джерел свідчить, що проблемам молодіжної політики приділяють увагу багато вітчизняних вчених, які зробили значний внесок у їх вирішення. Серед них слід відзначити: О.В. Абашина, Л.М. Ільч, В.Л. Кравченко, Е.М. Лібанова, Н.В. Метьолькіна, В.В. Онікієнко, М.П. Перепелиця, О.О. Яременко та ін. Разом з тим низка питань, що стосуються формування і реалізації державної молодіжної політики як єдиного комплексу щодо створення сприятливих передумов життєвого самовизначення та ефективної реалізації трудового потенціалу молоді, підтримки її інноваційної діяльності та громадської активності, залишаються недостатньо дослідженими, але є вкрай актуальними і мають особливе значення для формування майбутнього конкурентного потенціалу України в умовах глобалізації.

Метою статті є аналіз молодіжної політики в Україні та обґрунтування заходів з удосконалення формування та реалізації вітчизняної молодіжної політики на основі світового досвіду.

Виклад основного матеріалу. На сучасному етапі в Україні молодь у нинішніх її вікових межах (згідно з

чинним вітчизняним законодавством – це віковий контингент 15-34 роки) становить вагому частку населення країни. Протягом 2000-2010 рр. частка молодіжного контингенту у загальній чисельності населення підвищилась із 28,3% до 29,8% [1, с. 8], а на початок 2011 р. та 2012 р. склала відповідно 28,9% [3, с. 42-43] і 29,4% [4, с. 36-37]. Тобто, молодь в Україні складає майже третину всього населення, що й обумовлює значну увагу до неї.

Згідно Декларації "Про загальні засади державної молодіжної політики в Україні" державна молодіжна політика в Україні є пріоритетним і специфічним напрямом діяльності держави і здійснюється: в інтересах молодої людини, суспільства, держави; з урахуванням можливостей України, її економічного, соціального, історичного, культурного розвитку і світового досвіду державної підтримки молоді. Вона виступає основою для подальшого розвитку державної молодіжної політики, її правової бази, практичної діяльності органів державної влади і управління, яка спрямовується на сприяння повноцінного розвитку молодих громадян України [5].

Представлена пріоритетність молоді та окреслена необхідність її розвитку в Україні реалізується дуже повільно за значних обмежень: організаційних, фінансових та ін. Це підтверджує відсутність повноцінної реальної можливості для молоді отримати якісну освіту, знайти роботу за спеціальністю, отримувати гідну зарплату й мати змогу утримувати сім'ю, реалізовувати право на житло тощо.

Однією з основних причин лише часткового виконання задекларованих пріоритетів молодіжної політики є відсутність відповідальності за реалізацію програм та окремих напрямів, а тим більше за обмеженої чисельності відповідальних осіб за певний напрям. Зокрема, Постановою кабміну № 937 від 07 вересня 2011 року "Про затвердження граничної чисельності працівників апарату центральних органів виконавчої влади" остаточно завершилось реформування Міністерства у справах сім'ї, молоді та спорту, на зміну якому створено Державну службу молоді та спорту України, що стала основним і єдиним державним органом уповноваженим на роботу в сфері молодіжної політики. Додатком до постанови визначена гранична чисельність працівників Держмолодьспорту (в складі МОНМСУ) в кількості 123-х осіб, а питаннями молоді опікуються 10 працівників департаменту з питань молоді та комунікацій, тобто 2 відділи в департаменті. Отже, державну молодіжну політику – а це інтереси майже 14 мільйонів молодих громадян, приблизно 30% населення України – реалізують 10 держслужбовців-виконавців [6]. Тобто, сьогодні в уряді фактично відсутній орган, який здійснював би системне вироблення та реалізацію державної молодіжної політики [10].

В Україні не створена необхідна інфраструктура реалізації молодіжної політики, зокрема її багатосек-

торна та міжвідомча направленість повинна координуватися, що на певних етапах виконувала Національна рада з питань молодіжної політики при Президентіві України (1995-2009 рр.) та Національна рада з питань соціального становлення та розвитку молоді в Україні (2009-2010 рр.), а на регіональному рівні функціонували молодіжні центри праці, центри соціально-психологічної реабілітації, соціальні гуртожитки тощо, які вже припинили свою діяльність [15, с. 148].

Пріоритети в розвитку молодіжної політики залишаються актуальними. В.П. Семиноженко ще в 2002 р. зазначав, що молодіжна політика в Україні має стати стратегією реалізації життєвих шансів кожної молодої людини, щоб подолати незбалансованість фахових пропозицій та попиту на робочу силу, потенційно низький рівень зарплат та якість умов праці [7]. Ця проблема є нагальною для України й понині, оскільки кількість безробітних людей серед молоді, за методологією МОП, вже тривалий час становить близько 40%. Так ситуація вимагає вдосконалення системи вищої та професійної освіти, її адаптації до реальних умов української економіки та пріоритетів економічного розвитку держави.

Оскільки державна політика є комплексом цілеспрямованих політичних рішень, що приймаються керівництвом держави, які обмежені простором і часом та реальні в межах певної політичної системи, то така політика має певні цілі та відповідні завдання в окремій, молодіжній, галузі державної політики. Вона зумовлюється багатьма складовими, серед яких провідними є: характер держави, особливості її політичної системи, специфіка формування й реалізації соціальної політики тощо.

В Україні державна молодіжна політика – це системна діяльність держави у відносинах з особистістю, молоддю, молодіжним рухом, що здійснюється в законодавчій, виконавчій, судовій сферах і ставить за мету створення соціально-економічних, політичних, організаційних, правових умов та гарантій для життєвого самовизначення, інтелектуального, морального, фізичного розвитку молоді, реалізації її творчого потенціалу як у власних інтересах, так і в інтересах України [5].

Про значні здобутки України (у розробленні необхідної законодавчо-нормативної бази та в діяльності органів виконавчої влади у цій сфері впродовж майже 20 років) на тлі інших країн СНД у сфері державної молодіжної вказують науковці Інституту демографії та соціальних досліджень ім. М.В. Птухи НАН України [1, с. 204]. Проте, необхідно зазначити, що саме в порівнянні з іншими країнами СНД, оскільки в світовій практиці такий термін дозволяв отримати значно вищих результатів.

В розвинутих країнах після світової кризи середини 1970-х рр., що спричинила значне зростання молодіжного безробіття, вже у другій половині 1980-х – на початку 1990-х рр. сформувалася комплексна державна молодіжна політика, що мала розвинуту законо-

давчу базу та інституційне підґрунтя [1, с. 204]. Сьогодні в Україні вже закладено базу державної молодіжної політики, яка наблизила країну до сучасних надбань світового розвитку, проте вона вимагає ще значних зусиль для подальшого розвитку.

У вітчизняній практиці формування та реалізації молодіжної політики виділяють чотири основні періоди: 1) 1991–1996 рр. період виокремлення та зміцнення "молодіжного сектору" державного управління та молодіжної політики; 2) 1996–2004 рр. – період розширення молодіжної складової соціально-гуманітарної політики та поступового її входження до інтегрованої державної політики стосовно сім'ї, дітей та молоді в Україні; 3) 2005–2009 рр. – період "інерційного" підходу до державної молодіжної політики та її поступового поглинання сімейно-дитячою політикою; 4) з 2010 р. – період вдосконалення державного управління у сфері державної молодіжної політики та пошуку інноваційних підходів до її реформування [15, с. 135]. Всього в Україні було прийнято за цей час близько 700 законів України та 800 підзаконних нормативних актів, що стосувались молоді. Однак, не зважаючи на ці заходи, рівень довіри до соціальних інститутів та особливо до органів влади різних рівнів дуже низький. Відсутність довіри веде до того, що молодь відсторонюється від молодіжної політики, не приймає участі в її формуванні та реалізації, відповідно молодь виступає лише об'єктом даної політики, а не суб'єктом. Наслідком такої позиції є невідповідність реаліям окреслених і підтримуваних пріоритетів державної молодіжної політики, недостатність фінансування, несистематичне оцінювання програм і заходів тощо.

Таким чином, формування і реалізація молодіжної політики в Україні супроводжується суттєвими проблемами, що потребує не лише проголошення її принципів, прийняття нормативно-правових норм, а й систематичної діяльності, популяризації серед молоді та суспільства в цілому, зростаючого фінансування тощо.

В світовій практиці найбільш відомими моделями молодіжної політики є такі три:

- Шведська модель – передбачає значне втручання держави у відносини суспільства та молоді. Вплив держави на вирішення молодіжних проблем найперше здійснюється через фінансування та створення мережі державних чи державою фінансованих, спеціалізованих закладів, а також через фінансову підтримку молодіжних організацій;
- модель США – визначає, що держава бере на себе обов'язки, причому обмежені, вживати заходів стосовно соціально незахищених і "неблагополучних" категорій молоді, але й у цьому випадку державою регулюються лише окремі аспекти соціального становища таких молодих людей;

- модель Німеччини – передбачає за наявності потужної законодавчої бази помірне втручання держави в життя і справи молоді та надання державної допомоги тим молодим людям, кому вона вкрай необхідна, а також залучає широкий загал молоді до вирішення власних проблем.

Наведені моделі дають уявлення про ступінь впливу на молодь, яка передбачає два основні напрями: 1) неоконсервативний, коли держава найперше надає соціальну допомогу тим категоріям і групам молоді, що її потребують; 2) соціал-демократичний, де держава практично бере на себе відповідальність за розв'язання майже всіх проблем молоді. Перший напрям переважно характерний для США, а другий для Швеції, Австрії, Франції та інших європейських країн. Модель Німеччини при помірному втручанні держави в життя і справи молоді, має риси як одного, так і іншого напрямку.

В європейських країнах молодіжна політика здебільшого реалізується у трьох напрямках: соціально-економічній сфері, культурно-духовній сфері та сфері молодіжного руху, та на трьох рівнях: державному (загальнонаціональному), регіональному й місцевому (муніципальному, районному) рівнях.

Реалізація молодіжної політики у Швеції передбачає безкоштовну вищу освіту, пільги на транспорт, відвідування музеїв, кіно, дискотек, клубів і придбання підручників, а студентам з малозабезпечених сімей виплачується безпроцентна позика. Тобто вона ґрунтується на особливій ролі держави, регламентації законом заходів підтримки молодих людей і молодіжних організацій, політиці створення спеціальних структур, що займаються координацією діяльності державних органів на стадії вироблення і прийняття рішень в тій частині, в якій вони стосуються молоді. Тобто держава формулює загальний напрямок, цілі та пріоритети молодіжної політики, але в її реалізації головна роль відведена місцевому самоврядуванню та громадським організаціям [17].

У США формування та реалізація принципів молодіжної політики здійснюється через створення органів самоврядування в закладах освіти, залучення комерційного сектора, у тому числі благодійних приватних організацій до участі в реалізації програм і проектів молодіжної політики. Сьогодні у США діє понад 300 програм підтримки і захисту молоді, найбільш масовими серед яких є програми "Ліги захисту молоді", "Ліги необмежених можливостей кампусу", "Студенти за ліквідацію голоду", "Обличчям до вулиці", програма "Хелп" для одиноких матерів до 20 років та ін. Програми охоплюють різні категорії молодого населення Америки і всі професійні навчальні заклади країни. І незважаючи на те, що в молодіжному середовищі США зберігаються проблеми споживання наркотиків, молодіжної злочинності, безробіття, расової дискримінації, положення молодих

мігрантів, вже протягом більше десяти років відбувається стабільне їх зменшення [16].

Державна молодіжна політика Німеччини заснована на відповідальності держави за інтеграцію всієї молоді, підтримці індивідуального і соціального розвитку дітей та молодих людей, а також їх захисту, і передбачає розробку соціальних програм, доступних для всіх молодих людей. Значне місце у працевлаштуванні молоді займає розвиток молодіжного підприємництва та кооперації, розвиток консультативних бюро молодіжної інформації. Регулярний моніторинг проблем молоді незалежними експертами в Німеччині, дозволяє уповноваженим органам приймати зважені довгострокові рішення на основі різних оцінок ситуації і можливостей її розвитку, вносячи відповідні корективи [17].

Отже, незважаючи на різнонаправленість у підходах до реалізації молодіжної політики, як у формі обмеження ролі держави в процесі соціалізації молоді та делегування цих функцій громадському і комерційному сектору, так і у формі жорсткого регламентування відповідальності держави за інтеграцію всієї молоді в суспільно-політичне та соціально-економічне життя суспільства, більшості країн вдається вирішувати молодіжні проблеми.

Нааявність істотних проблем у вітчизняній практиці реалізації молодіжної політики обумовлює доцільність використання позитивного світового досвіду. Основними напрямками розвитку державної молодіжної політики в Україні є:

- формування стратегії розвитку молоді на 10-15 років;
- визначення обмеженого кола пріоритетних напрямів, які поетапно повинні реалізовуватись;
- сприяння розвитку молодіжного руху та його залученню до формування та реалізації молодіжної політики, популяризація активної участі молоді в громадському житті;
- сприяння створенню молодіжних парламентів як ефективної форми участі у суспільному житті, яка дозволяє молоді захищати і відстоювати свої інтереси;
- забезпечення нарощування обсягів фінансування програм і проектів в межах пріоритетних напрямів розвитку молодіжної політики;
- застосовування постійного моніторингу програм і проектів розвитку молоді, систематичне оцінювання ефективності й ресурсної забезпеченості заходів молодіжної політики на регіональному і місцевому рівнях;
- сприяння популяризації всіх соціальних інститутів та інформаційній відкритості роботи органів влади, їх систематичній звітності;
- складання довгострокових прогнозів щодо потреб ринку праці та сприяння розвитку ранньої профорієнтації молоді;
- підвищення конкурентоспроможності молодих людей на ринку праці через створення

умов для набуття ними нових або поглиблення наявних професійних знань і навичок тощо.

Висновки. Незважаючи на різницю підходів, принципів, форм, всі країни визнають необхідність і важливість роботи з молоддю, оскільки інвестиції в людину, особливо в молоду є передумовою інноваційного розвитку суспільства. Міжнародний досвід розробки і реалізації молодіжної політики свідчить про пріоритет в сприянні безконфліктної інтеграції молодих людей у суспільство.

Зміни соціально-політичної ситуації в Україні протягом всього періоду незалежності обумовили відповідне формування нормативно-правової бази державної молодіжної політики. Але незважаючи на велику кількість нормативно-правових актів це не призвело до вирішення всіх чи, хоча б, основних проблем української молоді. Деякі правові акти містять певні суперечності, а значна їх частина просто не виконується, що свідчить про недостатність виключно регламентаційно-правового підходу до процесу формування і реалізації державної молодіжної політики України. Тому сучасна молодіжна політика має орієнтуватись на підтримку самостійності та ініціативи молоді, на створення, по-перше, можливостей для молодих людей, а, по-друге, на формування ресурсів і мотивації для використання цих можливостей.

Таким чином, на основі вивчення зарубіжного досвіду обґрунтовано напрями державної молодіжної політики в Україні, реалізація яких має забезпечити всебічний розвиток молодих людей, їх творчих здібностей, виховання позитивної трудової мотивації, самореалізацію особистості, використання потенціалу молоді для оновлення суспільства та становлення справжніх патріотів України.

ЛІТЕРАТУРА

1. Молодь та молодіжна політика в Україні: соціально-демографічні аспекти / За ред. Е.М. Лібанової. – К.: Інститут демографії та соціальних досліджень ім. М.В. Птухи НАН України, 2010. – 248 с.
2. Гузенко І.М. Становлення і розвиток державної молодіжної політики в Україні / І.М. Гузенко // Військово-науковий вісник: збірник наукових праць. – 2009. – № 11. – С. 50-62.
3. Розподіл постійного населення України за статтю та віком станом на 1 січня 2011 року: статистичний збірник / Державний комітет статистики України. – К.: Державна служба статистики України. – 2012. – 419 с.
4. Розподіл постійного населення України за статтю та віком станом на 1 січня 2012 року: статистичний збірник / Державний комітет статистики України. – К.: Державна служба статистики України. – 2012. – 413 с.
5. Декларація "Про загальні засади державної молодіжної політики в Україні" [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/2859-12>.
6. Крулько І. "10 негретят" молодіжної політики / І. Крулько // Українська правда [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.pravda.com.ua/columns/2011/11/17/6760312/>.
7. Семиноженко В.П. Молодіжна політика в Україні має стати стратегією реалізації життєвих шансів кожної молоді

людини / В.П. Семиноженко. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.semynozhenko.net/documents/155/>.

8. Якість трудового потенціалу та управління трудовою сферою в Україні: соціальна експертиза: моногр. / О.І. Амоша, О.Ф. Новікова, В.П. Антонюк, Л.В. Шаульська та ін. – Донецьк: Ін-т економіки пром-сті НАН України. – 2006. – 208 с.

9. Лук'янченко Н.Д. Управління розвитком інноваційної праці: теорія та практика: моногр. / Н.Д. Лук'янченко, С.Ю. Бунтовський. – Донецьк: ДонНУ. – 2011. – 169 с.

10. Солонтей О. Реформа молодіжної політики: від інституційних до соціальних аспектів (досвід України) / О. Солонтей. – К.: – 2011. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу:

https://docs.google.com/viewer?a=v&q=cache:En72jLSXgdoJ:openukraine.org/media/4723/PaperUkraineFinal_Ukr.doc.

15. Молодь в умовах становлення незалежної України (1991-2011 роки): щорічна доповідь Президентів України, Верховній Раді України, Кабінету Міністрів України про становище молоді в Україні / Міністерство освіти і науки, молоді та спорту України, Державний інститут розвитку сімейної та молодіжної політики; [редкол.: О. В. Белишев (голова) та ін.]. – К., 2012. – 316 с.

16. Становище молоді в США [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.irex.ru>.

17. Ильинский И.М. Молодежь и молодежная политика. Философия. История. Теория / И. М. Ильинский. – М.: Голос. – 2001. – 696 с.